

S ha már az antiszemita Hlinka plébános neve is szóba került, érdemes idézni Ján Ľarnogurský, szlovák igazságügy miniszter véleményét: „Esterházy Jánost 1947-ben igazságtalanul ítélték halálra, miközben még az akkor hatályos vonatkozó törvényt is megsértették. Jogi rehabilitálás azonban jelenlegi jogrendünk nem teszi lehetővé. (...) A legfelsőbb bíróság 1995-ben megállapította, a törvénnyel kapcsolatban semmilyen perújrafelvétel [nem lehetséges] (...), sőt panaszt sem lehet emelni törvénysértés címén. (...) két dologért ítélték el a grófot. Az egyik az volt, hogy Andrej Hlinkával aláírt egy közös ellenzéki fellépésről szóló szerződést. Abszurdum, hogy Hlinkáról állami kitüntetést neveztek el, képmása az ezerkoronás bankjegyen is szerepel, Esterházyval szemben pedig továbbra is érvényes a halálos ítélet.” (Új Szó 2001. 3. 29. 5. old.)

Peter Schutz említette cikkében azt, hogy Esterházy a deportálások ellen szavazott, elemtáris minimumnak tartja. Abban a korban azonban ez nem volt az. Ezt bizonyítja az is, hogy csak ő nem szavazta meg. „Esterházy azonban még azelőtt, szlovák »kollégáival« együtt, például felemelte kezét a zsidó kódex mellett, amely »csak« a vagyon kisajátításáról és polgári jogok elvesztéséről szólt. Ezért valóban »ellentmondásos« és a magyarok igazán jobban válogathatnák meg, kiről emlékeznek meg kegyelettel és ki előtt tisztelegnek szép parlamentjünkben.” Az újságíró nem tudja, hogy a Zsidó Kódexet, mely Európa legkegyetlenebb fajgyűlölő rendelkezése volt, beleértve a nürnbergi törvényeket is, a szlovák törvényhozás sohasem szavazta meg. A kormány ugyanis rendeletként bocsátotta ki. S azt is le kell szögeznünk, hogy a szlovákiai magyarok egyetlen zsidó tulajdont sem arizáltak. Erre Esterházy János és párta kényesen ügyelt. S tudatosítani kell – fejezte be a vértanú leánya –, hogy a szlovákok és magyarok is közös hitben élnek, melynek jelképe a kereszt.

Ugyanaznap délután a Szép utca 3. számú házban lévő emléktáblát koszorúzták meg, majd a közeli Ferenciek templomában emlékmisét tartottak.

Az évforduló alkalmával jelentette meg a Századvég Kiadó az Esterházy János Emlékkönyvet. Kár, hogy számos elírás található benne (pl. Esterházy halálának helye nem Mírov, hanem Mírov).

Balassa Zoltán

Domokos Pál Péterre emlékezünk

Az élet méltó megélésének példája¹

Domokos Pál Péter nem készült néprajztudósnak. Életéről vallva 1979-ben olyan szeretettel és tisztelettel emlékezett meg volt tanítójáról, hogy ebből és később néhány lépéséből is úgy tűnik, ő is olyan tanító akart lenni mint ők. Ezért végezte el a tanítóképzőt Csíksomlyón. Jó és képzett tanító kívánt lenni, aki élete minden percében, a gyermekeket tanítva, igazítva szolgálja népét. Amint egyik könyve címéül is választotta: „Édes hazámnak akartam szolgálni...”. Ez volt a jelmondata, hitvallása, ennek alapján élte meg – mint jónéhányan nagyjaink közül – az élményt, ami olyan romantikusan hangzik: *a magyarságát*. Ezt a magyarságményt kívánta továbbadni a fiataloknak. A zenével, a magyar zenével és népdalok erejével, a múlt titkainak felfedezésével, minden eszközzel, de elsősorban mindig a fiatalokat tanítván. Úgy érezte, hogy ehhez még több tudásra van szüksége, ezért tanult. „Valami belső indíttatás azt mondta – írta később magáról –, hogy tanuljak, tanuljak, mert az élet méltó megéléséhez kevés az az ismeret, amit Csíksomlyón szereztem.” Mire kevés? A méltó életre, aminek lényege – egész életéből ez világlik ki – a szolgálat.

Amikor a román kormány leparancsolja a tanító katedráról, kiűzi az iskolából – ahol a tanítás mellett énekkarokat is szervezett és vezetett, fiatalokat gyűjtött maga köré és lelkesített,

¹ Elhangzott *Domokos Pál Péter, a néprajztudós* címmel 2001. április 11-én, a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság és az Erdélyi Szövetség által Domokos Pál Péter születésének 100. évfordulójára rendezett Emlékkülönségen (Szerk.).

Domokos Pál Péter Egyházaskazáron Ládás Józseffel (Hajdú Demeter Dénes felvétele)

ahol rájött a zenei nevelés roppant jelentőségére, s ugyanakkor kényes mivoltára –, akkor lett kutatóvá, mert bezárták előtte a polihisztóriai nevelő–tanító és szervező pályát.

Az énekkari nevelés közösségteremtő szerepét felismerve természetesnek tűnik, hogy fő kutatási területe a magyar népzene lett. Ettől kezdve mindig azt a munkát vállalta, hiszen nem egyszer parancsolták odébb posztjáról, amit más már nem vállalt. Mint az a várvédő katoná, aki mindig odafut hívatlanul is, ahol erejére a legnagyobb szükség van, ahonnan éppen az az ember hiányzik. Bizonyára sok ezer ember, egykori tanítvány vagy megsegített hadiárva számára volt felejtethetlen segítő, atyai barát és jötevő, de éppen az örömmel vállalt feladatoktól elparancsolva lett a magyar néprajz, a magyar népzene-kutatás és művelődéstörténet pótolhatatlan kutatója, kimagasló egyénisége, gazdagító felfedezője.

A moldvai magyarságról szóló kutatásai során akad Zöld Péterre – később külön kis tanulmányt írt erről a papról –, aki mintegy előképe volt Domokos Pál Péternek. A madéfalvi veszedelem idején a székelység egyik vezetője ő, aki a mészárlás után menekülni kényszerült, s ebben a kénytelen menekülésben, számkivetésben járja be a moldvai falvakat, és készít olyan leírást, ami párját ritkítja, és aminek folytatója Domokos Pál Péter lett. Őt is a kényszer űzte oda, a kényszer mutatott neki utat.

Akik Istent szeretik, azoknak minden a javukra válik, és hozzátehetjük, nem csak azoknak, hanem nekünk is. A néprajz, a népköltészet kutatása tehát kényszerpálya volt, de minden tudós számára irigylésre méltó eredményekkel. Moldvai gyűjtésére is így került sor. A bukaresti minisztérium elbocsátotta őt, mint a tanítóképző tanárát, aki elolvastván Bartók Béla Magyar népdal című könyvét, s megtudván, hogy a Bákó környékén élő csángóknak még nem gyűjtötték össze a népzenejét, megindul Moldvába. Tudósi pályáján szigorú és kérhetetlenül keresi az igazságot. Nem kíméli magát, nem riad vissza fáradtságtól, hatalomtól, áldozattól, tekintélytől, s nem válogat, nem számíthat, nem alkudozik, ha az igazságról van szó.

Nem ismer kompromisszumot. Maga vallja be: Albert főherceg 1938-ban meghívta Budapestre, egy előadás tartására az erdélyi kérdéstről. Az állomáson várta már a kormány képviselője. Leszállt a vonatról, és a kormánytisztviselő papírt nyomott a kezébe, hogy ezeket kell

majd elmondania az előadáson. Domokos Pál Péter ki sem ment az állomásról, a következő vonattal visszautazott.

1959-ben jelent meg a *Júlia szép leány ballada* című monográfiája. Ebben a tragikus sorsú Szabédi László véleményével szemben egyenesen leírja: „mi a balladát sem harcosnak, sem feudalizmus ellenesnek, sem antiklerikálisnak nem tarjuk.” Talán már csak az idősebbek értik meg, hogy milyen bátor állásfoglalás volt ez akkor, különösen hogy az *Ethnographia* folyóirat le is közölte. Ugyanilyen határozottan, megdönthetetlen adatok alapján jelenti ki a Teológia folyóiratban, hogy Szigeti Kilián, az országos egyházzene-művészeti tanácsnak elkészített, a magyar egyházi ének megújítására vonatkozó tervezetei, az egyházi népének és a történeti anyag jelentős részének figyelembevétele nélkül készültek. Azt írja: „a mozgalom eddigi zenei eredménye negatív”. A tudós, a magyar egyházi zene és népének-kincs alapos ismerője, nemcsak az igazságot keresi, hanem a jövőt is akarja szolgálni.

Egyik legjelentősebb monográfiája kétségtelenül a *Moldvai magyarság*. Ez az első ízben 1931-ben megjelent történeti-néprajzi munka, óriási adattárával megkerülhetetlen alpmű, amely számos kutatót indított a legelhagyatottabb magyar népcsoport vizsgálatára. Emellett – attól kezdve, hogy megfosztották a katedrától – több, apró részletekre kitérő, leíró tanulmánya is megjelent. Csak néhányat említek: *A kender feldolgozása és eszközei Menaságon*, *A székely fűke*, *A tekenyőgardon* [ez egy hangszer], *A szültű* [a furulya régi, a csángók között még élő magyar neve], *A timsós fehér bőr készítés Kézdívásárhelyen*, *Bölenyforgó vermek emléke Csíkban*, és így tovább. Mindezek mutatják, teljesen tisztában volt a néprajz feladatával, azzal, hogy milyen apró részletekből építi fel egy nemzet kulturális képét. Az is kiderül ezekből, hogy ismerte a szakirodalmat, olvasott és tájékozott volt, hihetetlen irodalmi műveltségre tett szert.

Már Budapesten írja meg 1955-ben a *Moreszka Európában és a magyar néphagyományban* című tanulmányát. Kutatói, tudósi munkájának sokrétűségére, témája sokoldalú megközelítésére talán éppen ez a legjobb példa. Saját terepmunkája, a Moldvában és Erdélyben végzett helyszíni gyűjtései mellett 4-5 nyelven írt különböző történeti forrásokat, táncleírásokat hasonlóan össze képzőművészeti alkotásokkal. A Staffordshire-i Betlay községnek a XVI. századi színes ablaküvegeitől kezdve Erasmus Grasser kispasztikáig és München mellett, a Meckenem metseteig, az insbrucki domborművekig, valamint a Moreszka dallam lejegyzések tömegét nézi át olasz, német s angol forrásokban. Munkáiban nemcsak nyugati, hanem a román, a bolgár, portugál, latin nyelvű feljegyzéseket is felhasznál, s ezzel nemcsak egy sajátos táncos, mitikus népszokást ír le, hanem az európai műveltség egy szelvényének lenyűgöző rajzát adja, az összehasonlító vizsgálgódság szép példájával.

Említettem a *Júlia szép leány ballada* monográfiáját. E különös ragyogású ballada eddigi magyarzataival nem ért egyet Domokos Pál Péter, bírálótanak alapja az, hogy a magyarzók nem törekedtek a teljes idevonatkozó hagyomány megismerésére. Óriási anyagot gyűjt össze, nem gyárt új elméleteket, hanem felsorakoztatja az összes változatot, köztük az általa gyűjtött csángó variánsokat és a rokon énekek tömegét, középkori legendákat, népmeséket, arab, mohamedán, zsidó, hindu világ hasonló alkotásait. A ballada egyik alapfogalma ugyanis az, hogy Isten az idő fölött áll. A hatalmas áttekintés megérteti velünk az emberi ésszel fel nem fogható időtlenség kérdését, mely különböző kultúrákban és korszakokban más és más formában keresi művészi megfogalmazását. Domokos Pál Péter a teljesség igényét plántálja el az olvasóban, miközben bemutatja azt is, mit tett ehhez az örök emberi témához a magyar nép.

E legrégebbnek látszó balladánk mellett egy dallamában és tartalmában is új stílusú folklóralkotással is foglalkozik, *Szendre báró leányának balladájával*. Bemutatja ennek kétségtelenül műköltői változatait, esetleges irodalmi előzményeit Apór Péter híres könyvéből. A magyar hangszeres tánczene emlékei után levéltárakban nyomozva jut el Czenstochowába, ahol a keresett zenei kéziratok mellett nemcsak egy kis, Szűz Máriához intézett könyörgést, magyar nyelvemléket talált, s annak párhuzamait kutatta fel, hanem tájékoztatás ad a híres Pálos kolostor és lengyel szellemi központban őrzött magyar vonatkozású emlékekről is. Ezzel is biztatva másokat az ottani kutatásokra.

A hangszeres magyar tánczene kutatását is ő kezdte el, azt követően, hogy Kodály Zoltán 1951-ben azt mondta egy zenetörténeti előadásában, hogy nem ismerjük a XVIII. század hangszeres tánczenéjét. Ezt meghallva rögtön nekiállt a téma kutatásának és hamarosan több mint 200 kottát tett le az asztalra.

Egy másik terjedelmes tanulmánya azt követően született, hogy Fejér megyei Pázmánd községben egy bakter, az éjjeliőr dallamos órákiáltását jegyezte fel. Elkezdte nyomozni a hajnal-kiáltás, a hajnalozás szokását itthon és a környező népeknél, és arra a meglepő eredményre jut, hogy a *hajnal* szavunk átment a szlovák, a német és a lengyel nyelvbe is, mégpedig a virradat jelzésére, az ekkor elhangzó dal, vagy kürtjelre. E bakterkiáltásból lenyűgöző művelődéstörténeti freskó kerekedik. Magyarázatot kap a krakkói toronybéli kürtös legendája, amit minden Krakkóba látogató meghallhat. S az, hogy a régi vallásos énekeinkbe Szűz Máriát, a napba öltözött asszony, egyes esetekben Jézust jelentheti a hajnal. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a hajnal képzettársítás a középkor folyamán egymástól függetlenül is vezethetett különböző népeknél költői alkotásokhoz.

Néhány középkori oklevél keltezésének formulájából – *dies concussionis ovorum* [a tojások összeütésének napja] – kibontakoztat egy szokáskutató tanulmányt. Ennek az egykor szertartásos, mára csak pusztá játékká romlott szokásból írja meg a mátkázás, a moldovai vésárkodás történeti, néprajzi monográfiáját. Ez az egy életré és az utódok megtámogatására született fontos műrokonsági kapcsolat, szóbeli „szerződés”, a húsvét utáni vasárnapon a festett tojások ünnepélyes kicserélésével pecsételődött meg. A szokás egykor szinte az egész magyar nyelvterületen ismert volt, s legteljesebben éppen a moldvai csángók körében maradt fenn.

Domokos Pál Péter számos nagy értékű történeti, néprajzi forrást talált és tárt föl. Így publikálta Tatrosi György önéletírását és történeti feljegyzéseit, részleteket közölt Miron Cristea karánsebesi román püspök titkos naplójából, mégpedig az első titkos tárgyalását 1908-ban, Ferenc Ferdinánddal. Ez lényegében arról szól, hogy Magyarországot a trianoni békedátumhoz hasonló feldarabolásra szánta a trónörökös. Feldolgozta Vadász Miklós 1428-ból való Compendium-át, gróf Teleki József 1799. évi székelyföldi útijegyzését, közölte Pietro Diodato „Oláhországban és Moldvában” című leírását, valamint több más fontos okmányt, valamennyi az olaszországi levéltárakban végzett kutatásainak eredménye.

A néprajztudós Domokos Pál Pétert nemcsak nyomtatásban megjelent tanulmányai, kéziratban maradt és kiadásra váró művei jellemezhetik, hanem az az írásban nem rögzített hatás, amit tanítványaira, fiatalabb pályatársaira gyakorolt. Nehéz lenne ezt is számba szedni, nehezebb, mint néprajzi bibliográfiáját összeállítani, mert nem csak azzal segítette a magyar önismeret ügyét, hogy a segítségért hozzá fordulókat ellátta szakmai tanáccsal és biztatással, önzetlenül és jókedvűen, hanem azzal, ahogy élt. Példája mozdító, lelkesítő erőt adott az újabb kutató nemzedékeknek. Egészen biztos, hogy nélküle számos kisebb-nagyobb munkával, de talán kutatói pályákkal is szegényebbek lennénk. Így lett Domokos Pál Péter sorsa az *élet méltó megélésének* egyik példája, ahogy azt annak idején vágya törekvéseként megfogalmazta.

Andrásfalvy Bertalan

Az idő problémája*

Néhány éve előadásra hívtak Veszprémbe. Megtartottam az előadást nagy érdeklődés mellett, és este 8¹/₂ 9 óra felé elindultam Veszprémből haza Budapestre. Egy hölgy hozott a saját autójával, és egy egyetemi hallgató is velünk volt. Beszélgettünk az úton a napi eseményekről, a fejleményekről. Érd határában egyszercsak elsötétült minden, és én hét nap múlva, egy kórházi ágyon ébredtem fel. A hölgy, aki az autót vezette meghalt, a diák agyrázkódást szenvedett. Én súlyos sérülésekkel a jobb hátamon két esztendeje orvosi vizsgálat alatt állok.

Ez a hét nap, ami elmúlt, ez figyelmeztetett engem az idő problémájára. Milyen furcsa, azt sem tudjuk az időről, hogy ő áll és mi megyünk mellette, vagy mi állunk és ő megy mellettünk? A sebesülésem, az a hét nap megállás, a mi állásunkat és az idő továbbhaladását jelenti. Tehát bármi is történik, attól függetlenül az idő a maga útján halad.

* Elhangzott 1991. március 2-án, Domokos Pál Péter 90. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen. (Szerk.)